

O roce 1968 bychom měli vědět víc

(co Poláci vědí o Československu roku 1968)¹

ADAM F. KOLA (TORUŇ)

Glokalizace roku 1968

Glokalizace je to hledání všeho toho, co lokálního je v globálním, anebo je to lokalizace globálního, tzn. „globální zprávy jsou dekodovány v lokálním kontextu“². Rok 1968 byl první globální událostí. Na jedné straně je rok 1968 společný většině západního světa, ale revolta probíhala také v třetím světě a v zemích sovětského impéria. Jaroslav Pažout v knížce *Mocným navzdory – Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století* uvádí, že k nejvýznamnějším aktérům tohoto celosvětového pohybu v roce 1968, protestům šedesátých let, patřili studenti, že to byla součást globálního vzrušení³. Na druhé straně měly tyto události všude lokální vyznění. Ve **Spojených státech** amerických to byla revolta proti válce ve Vietnamu a proti tradiční, konzervativní společnosti. V západní Evropě dominovala levicová, socialistická mládež a studenti a také teroristické bojůvky; jinak ve Francii a jinak v Německu⁴. Ve východní Evropě to vypadalo jinak a úplně jinak v jednotlivých státech: v Československu, v Polsku anebo v (dnes již bývalé) Jugoslávii.

Bude to jen několik tezí, poznámek o polské recepci (v roce 2008) Pražského jara a invaze vojsk pěti socialistických států v čele se Sovětským svazem (SSSR, Polsko, Maďarsko, Bulharsko, NDR) – Varšavské smlouvy - do Československa.

¹ Srov. I. Pospíšil, *O Polsku bychom měli vědět víc*, „Rovnost“ 2001, c. 146.

² P. Jedličková, http://web.ff.cuni.cz/~jedlickp/kurzy/ostatni_prednasky/fss/tsl-d007.htm

³ J. Pažout, *Mocným navzdory – Studentské hnutí v šedesátých letech 20. Století*, Praha: Prostor 2008.

⁴ A. Krzemiński, *Sąd nad pokoleniem*, „Polityka”, č. 15 (2649), 12.04.2008, s. 46-48.

Osobní příběhy

Kromě psaní textů budu využívat osobních vyprávění/příběhů lidí, s kterými jsem mluvil a kteří v roce 1968 byli v Československu a znají tuto událost nejen z rozhlasu nebo televize, ale z vlastní životní zkušenosti.

a) *Středoevropský paradox – první příběh*

Hlavní postava: muž, narozený kolem 1948, bydlí ve Vratislavi. V roce 1968 byl odveden do Polské lidové armády (Ludowe Wojsko Polskie – LWP) jako branec. Byl vyslán do Československa v srpnu 1968. Když začala na počátku 80. let 20. století v Polsku vyvíjet činnost Solidarność, byl jedním z disidentů a bojoval proti komunistické straně a totalitní diktatuře. Tento příklad ukazuje, jak paradoxní je středoevropský osud. Je to na jedné straně – spojení romantické tradice - tragika hrdiny jako z díla Adama Mickiewicza *Konrad Wallenrod*, na druhé – středoevropská ironie dějin.

b) *Středoevropské sympatie a antipatie – příběh druhý*

Hlavní postava: muž, narozený kolem roku 1940, bydlí v Toruni. O letních prázdninách roku 1968 byl jako mladý sportovec na tréninkovém táboře v Jugoslávii. Když se invaze uskutečnila invaze vojsk pěti států Varšavské smlouvy do Československa, skupina polských sportovců byla internována na dva týdne v uzavřeném táboře. Neměli kontakt s rodinami a státem a dokonce ani nevěděli, co se stalo a co s nimi bude. Nechtěli čekat a nehledě na zákaz se rozjeli autobusem přes Československo do Polska. Problém byl jen v tom, že většina dopravních značek byla zničena a všude byla – také polská – armáda. Kladnými hrdiny tohoto příběhu jsou Češi, kteří nehledě na invazi pomáhali polské skupině sportovců najít cestu domů. Z polské perspektivy roku 1968 vztahy mezi Čechami a Poláky nebyly špatné. Všechno se změnilo v následujícím období tzv. normalizace. To od té doby lze mluvit o odporu a antipatii Čechů k Polákům jako o síle, která zabila touhu po svobodě. V době normalizace se Československo muselo rozloučit s nadějí na svobodný stát. Rok 1968 se stal, stejně jako Záolší (část Těšínska⁵), důležitým problémem jak Poláků, tak Čechů. Je to černá skvrna ve vzájemných vztazích.

⁵ P. Oseka, *Wodzu, prowadź nas na Czechy*, „Gazeta Wyborcza”, 27-28.09.2008, s. 25-26.

Příběh oficiální

V roce 2008 se v médiích mnoho mluvilo a psalo o událostech z doby před 40 lety. Jenže v Polsku – a to za prvé – byl nejdůležitější březen⁶, a to, co se stalo u nás na jaře, a nikoli až srpen 1968 v Československu⁷. Je charakteristické, že se ve dnech tohoto výročí méně mluvilo a psalo o protestech studentů a o jejich vyloučení z Varšavské univerzity – mimo jiné Adama Michnika, zato více o antisemitské komunistické vládě a o pronásledování lidí židovského původu. Za druhé, charakteristické je umístění polského nebo československého roku 1968 v širším kontextu globální revoluce, o čem jsem psal už na počátku tohoto textu. Nejlepším příkladem je kniha *Rewolucje 1968*, společně vydaná deníkem *Gazeta Wyborcza* a Národní galerie *Zachęta* ve Varšavě⁸. Najdou se v ní analýzy fenoménu roku 1968 v celém světě, a to v politickém, uměleckém i společenském kontextu. Je tam například kapitola *Topografia rewolty*, která obsahuje dějiny revoluce roku 1968 ve Spojených státech amerických, v Polsku, Československu, Francii, Itálii, Německu a Jugoslávii. Jsou tam originální texty z roku 1968 publikované většinou v Polsku poprvé. Charakteristické je to, že gros autorů komentujících minulé události jsou mladí lidé narození teprve po roce 1968.

a) Naděje a pobouření – příběh historický

Alexandr Dubček a jeho reformy komunistického státu a strany zevnitř systému, jak o tom dříve uvažovali mimo jiné Leszek Kołakowski v Polsku (potom změnil kurs a už jako politický emigrant po roce 1968 psal, že komunistický systém reformovat nelze, a tuto kritiku pak publikoval v knize *Główne nurty marksizmu*) anebo Milovan Đilas v Jugoslávii⁹. Nej-

⁶ W. Władyka, *Polski kalendarz: marzec 1968*, „Polityka”, č. 10 (2644), 8.03.2008, s. 30-37. Jinak to vypadá in: J. Illg, *Polskie lato miłości*, „Gazeta Wyborcza”, 27-28.08.2008, s. 26-27.

⁷ Je charakteristické, že se v Polsku mluvilo jenom o Česku, o Slovensku v roce 1968 vůbec. Výjimka: J. Tomaszewski, *Czechosłowacja*, Warszawa: Trio 1997, s. 210-234. Jen že je to historická monografie z roku 1997, a ne článek z roku 2008.

⁸ *Rewolucje 1968*, Warszawa: Zachęta Narodowa Galeria Sztuki, Agora S.A. 2008. Srov. výstava *Rewolucje 1968*, Narodní galerie „Zachęta“ ve Varšavě (16.09-9.11.2008).

⁹ M. Djilas [Đilas], *The New Class. An Analysis of the Communist System*, New York: Frederick A. Praeger 1957. Srov: L. Kołakowski, *Główne nurty marksizmu*, część III, *Rozkład*, Poznań: Zysk i S-ka, s. 194, 560; J. Pirjevec, *Jugo-*

důležitější reformy pražského jara a ideje Alexandra Dubčeka lze vystihnout heslem: proces částečné demokratizace a liberalizace. V dubnu 1968 Dubček oznámil politický program „socialismu s lidskou tvář“. V červnu 1968 Ludvík Vaculík napsal manifest *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem*, ve kterém se psalo, že je to lid, společnost, jež samy musí reformovat stát. Pražské jaro v Polsku bylo jako zjevení a velká naděje, že komunismus možno reformovat a cesta k demokracii je vlastně velmi blízko. Populární heslo té doby v Polsku bylo: „cała Polska czeka na swego Dubczeka“. Komunistická strana a její první tajemník Władysław Gomułka byli proti tomu, proti reformám v Československu a také v Polsku. Používal represe proti studentům ve Varšavě, vyhazoval mnoho profesorů a studentů s univerzity (mimo jiné Leszka Kołakowského a Adama Michnika) a také občany židovského původu z Polska. Gomułka navrhoval sovětskému vůdci Leonidu Brežněvovi vojenský vpád do Československa, což se potom později stalo skutkem – v podobě invaze. Polská společnost byla většinou proti takovému řešení. Mluvílo se, že vpád zostudil uniformu polského vojáka. V 64 městech bylo zaznamenáno 143 událostí s kolportážemi letáků a vyskytlo se více než 200 nápisů v 49 městech. Hlavní hesla byla:

„Precz z agresją na Czechy”, „Gomułka precz ręce od Czechosłowacji”, „Za naszą i waszą wolność”, „Niech żyją nasi czescy bracia, precz z Gomułką”, „Precz z tyranją Rosji. Solidaryzujemy się z Czechosłowacją. Prasa kłamie”, „Precz ZSRR z CSRS”, „Rodacy brońcie wolności CSRS”, „Wycofać LWP¹⁰ z CSRS”, „Ręce precz od Czechów”, „Niech żyje Czechosłowacja”, „Niech żyje Dubczek”, „Chcemy polskiego Dubczeka”, „Bracia Polacy do broni, precz z reżymem komunistycznym, precz z kolonializmem. Nie będziemy jedną z republik rosyjskich, niech żyje wolna Czechosłowacja”, „Naród polski nie ma nic wspólnego z haniebną agresją ZSRR i jego pachołków na CSRS. Klika Gomułki jest

slávie 1918-1992. Vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie, přežl. Jana Špirudová, Praha: Argo 2000; W. Walkiewicz, *Jugoslavia. Byt wspólny i rozpad*, Warszawa: Trio 2000; M. Glenny, *The Balkans 1804-1999. Nationalism, War and the Great Powers*, London: Granta Books 2000, s. 570; O. Gruenwald, *The Yugoslav Search for Man. Marxist Humanism in Contemporary Yugoslavia*, J.F. Bergin Publishers, Inc. 1983; D.A. Dyker, *Yugoslavia: Unity out of Diversity?*, in: *Political Culture and Political Change in Communist States*, ed. A. Brown, J. Gray, New York: Holmes and Meier Publishers, Inc. 1979.

¹⁰ LWP – Ludowe Wojsko Polskie – Polská lidová armáda.

władzą narzuconą, okupacyjną i nie reprezentuje woli narodu polskiego. Nie pozwolimy hańbić chlubnego hasła naszego narodu »za wolność Naszą i Waszą«, „Hańba bolszewikom, bandytom i ich warszawskim lokajom za napaść na bohaterską Czechosłowację”, „Niech żyje Czechosłowacja, precz z czerwonymi sowieckimi esesmanami”, „Precz z ruskimi mordercami w Czechach”, „Gomułko nigdy ci tego nie przebaczymy”¹¹.

Kulminačním bodem zároveň polského, jakož i československého roku 1968 byl – symbolicky spojující dvě společnosti – dramatický protest Ryszarda Siwce¹². Dne 8. září 1968 se Siwec polil rozpouštědlem a spáchal sebevraždu sebeupálením při státní oslavě dožínek na Stadiónu desetiletí ve Varšavě. Byl tam mimo jiné Gomułka, premiér Józef Cyrankiewicz, představitelé komunistické strany a 100 tisíc lidí. Siwec měl letáky a křičel, že protestuje proti okupaci Československa. Leták začínal se větou: „Protestuji proti nevyprovokované agresi proti bratrskému Československu!“ a končil slovy: „Umírám proto, aby nezahynula svoboda!“¹³ Byl odvezen do nemocnice a zemřel po 4 dnech – byl popálen na více než 80% povrchu těla. Jeho protest byl komunistickou vládou utajen a všemi oficiálními médii zamlčen jak v Polsku, tak v Československu, takže Jan Palach, pozdější československá pochodeň, nemohl o tom nic vědět. Po 25 letech jeho manželka dostala jeho dopis, který byl v archivech tajné policie, uzavřen v trezorech polské státní bezpečnosti. Siwec psal, že umírá proto, „zeby nie zginęła prawda, człowieczeństwo, wolność“¹⁴.

b) Topografie revolty – Československo očima Čechů

Zmínil jsem se už o knížce *Rewolucje 1968*, která byla spoluvydána novinami *Gazeta Wyborcza* a Národní galerie *Zachęta* ve Varšavě. Také zmiňovaná kapitola *Topografie rewolty* obsahuje dějiny revoluce roku 1968 na celém světě a také v Československu. Jsou tam originální texty z roku 1968, které v Polsku nebyly dosud publikovány: je zde text Ludvíka Vaculíka *Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům,*

¹¹ In: http://www.marzec1968.pl/portal/m68/797/6962/Praska_wiosna.html

¹² Srov. M. Ruczaj, *Polska żywa pochodnia*, „Rzeczpospolita” – „Plus Minus”, 06.09.2008.

¹³ Viz: P. Baroch: *Palach nebyl první. V září 68 se upálil polský úředník*, http://aktualne.centrum.cz/domaci/spolecnost/clanek.phtml?id=615301&tro5222_1_0 ; *Výstava odhaluje závět' polského Palacha*, <http://aktualne.centrum.cz/domaci/clanek.phtml?id=219279>

¹⁴ In: http://www.marzec1968.pl/portal/m68/797/6962/Praska_wiosna.html

úředníkům, umělcům a všem, o kterém jsem už psal. Je tu poslední dopis Jana Palacha. Jsou tam publikovány také současné texty: rozhovor Barbary Tóth s Jiřím Grušou – 1968 – kód generace a článek Jaroslava Pažouta *Československo v době tzv. pražského jara* (Pažout je mladý český historik, ročník 1974).

V roce 2008 vyšly články o roce 1968 v Československu. Psala o tom ovšem *Gazeta Wyborcza*, kde je ve funkci vedoucího redaktora Adam Michnik – hrdina roku 1968 v Polsku a také přítel Václava Havla a Čechů. Kromě *Tygodnika Powszechného*, ve kterém se pravidelně uveřejňují články autorů z Česka a Slovenska, je to nejdůležitější fórum, kde jsou zmiňována témata česko-slovensko-polská, respektive středoevropská. V *Tygodniku Powszechnym* byl uveřejněn článek Andrzeje Krawczyka *Najpiękniejszy tekst Praskiej Wiosny*, který je hlubokou analýzou události roku 1968 v Československu¹⁵. Neznamená to, že tento článek nebo jiné se nestaly terčem kritiky. Známý překladatel polské a české literatury Václav Burian z Olomouce vytkl Krawczykovi nedostatečnou pečlivost. Napsal, že všechna média – polská i česká – mluví jen o srpnu 1968 a vojenské invazi. Zapomíná se na jiné aspekty a události tohoto roku¹⁶.

Zahájena diskuse v médiích, která koneckonců měla být polská, ale byla vnitřní českou¹⁷ diskusí anebo byla spíše pro ty občany, kteří jsou s někdejšími Československem osobně nebo odborně provázáni.

Středoevropská iluze a zaslepenost polských médií

Většina polské společnosti, zvláště mladí lidé, nevědí o roku 1968 vůbec nic, a to nejen o Pražském jaru a invazi vojsk socialistických států, o situace v Československu té doby, ale ani o březnu 1968 v Polsku¹⁸.

V srpnu dominuje – díky Muzeu Varšavského povstání, které je v společenském prostoru institucí aktivní a expandující – téma Varšavského povstání organizovaného proti německým okupantům v roce 1944.

¹⁵ A. Krawczyk, *Najpiękniejszy tekst Praskiej Wiosny*, „Tygodnik Powszechny”, č. 34 (3085)/2008, s. 26-27.

¹⁶ <http://tygodnik.onet.pl/forum.html#forum:MSWyODksOCw0NzY0NDk2O-CwxMjkwMDI5OTQsNTQ5Mzc2NSwwLGZvcnVtMDAxLmpz>

¹⁷ V. Havel, *Tu Wolne Radio Liberec!*, úvod a překlad A. Jagodziński, „Gazeta Wyborcza”, 23-24.08.2008, s. 21.

¹⁸ Až 87 % mladých lidí v Polsku vůbec nic neví o tom, co se stálo v roce 1968 v Polsku! Tak samozřejmě o Československu v roce 1968 taky nic neví. Srov. W. Szacki, *Marzec 1968 roku nie pamiętamy*, „Gazeta Wyborcza”, 05.03.2008.

V roce 2008 československé výročí prohrálo v polských médiích ještě ze dvou důvodů. Za prvé šlo také o letní olympijské hry, které se konaly v čínském Pekingu od 8. do 24. srpna 2008. Mnoho se v té době mluvilo o lidských právech v Číně, o čínské politice v Tibetu a o jeho okupaci apod. Zapomínalo se přitom na srovnání Československa roku 1968 a Číny roku 2008. V obou státech šlo o reformování komunistického systému, který – jako už jsem uváděl – z polské perspektivy zreformovat nejde. Situace Československa doby Pražského jara a také dnešní Čína ukazují, že reformovat komunistický systém lze a efekt, výsledek takového pokusu může být pro lidi dobrý i zajímavý zároveň. Přesto však komentátoři v Polsku byli ideologicky zaslepení a jako by nechtěli nebo nemohli si této analogie ani možností povšimnout a uvědomit si její prospěšnost. Text Leopolda Ungera v deníku *Gazeta Wyborcza* je nejlepším příkladem takového způsobu myšlení.

Polityczne cele buntu w Europie Środkowej były sprzeczne z hasłami francuskiego (i zachodniego) Maja. Polacy, Czesi i Słowacy, bogaci w doświadczenie długich lat przemocy, niedostatku i wyrzeczeń, nie widzieli niczego złego w idei społeczeństwa konsumpcyjnego czy wolności burżuazyjnych, tak ostro zwalczanych przez młodych Francuzów. Dla Francuzów imperialistą były USA, a kolonializm nazywał się Wspólny Rynek. Dla tych za murem jednocząca się Europa była synonimem dobrobytu i wolności, a imperializm był sowiecki. Kiedy w wojnie z burżuazją francuscy studenci szukali ideowych inspiracji w obłąkanych pomysłach maoizmu, trockizmu czy gewaryzmu, a w najlepszym razie w odstalinizowanym marksizmie, ci na Wschodzie już wiedzieli najważniejsze: że sowietyzm jest niereformowalny, że dyktatura i wolność pogodzić się nie dadzą¹⁹.

Skvrna, závada je vepsaná v komunistickém systému, nejde jej podle autora reformovat, ale je třeba ho zničit a budovat nový, lepší, demokratický svět.

Za druhé šlo o konflikt v Gruzii – boje mezi Gruzínci a separatisty v Jižní Osetii (a také Abcházii) a – od 8. srpna 2008 – o ruský vojenský zásah do konfliktu. Polská vláda v čele s prezidentem Lechem Kaczyńskim aktivně podporovala Gruzínce, což jen upevnilo, zesílilo zájem médií. Stejně jako v případě letních olympijských her v Pekingu, ani v případě gruzínského konfliktu nikdo neviděl přímo se vnučující analogie roku 1968 a invaze sovětských vojsk²⁰.

Z těchto důvodů – (1) historické ignorance a nevědomosti, (2) letních

¹⁹ L. Unger, *1968 w 2008*, „Gazeta Wyborcza”, 26.08.2008.

²⁰ Výjimka: L. Unger, *ibidem*.

olympijských her a politického problému s Čínou a komunismem vůbec, a (3) konfliktu Gruzie s Ruskem a polské podpore Gruzie – byl polský zájem o československé výročí menší.

Paměť – nepaměť

Polákům není vzpomínka na invazi vojsk Varšavské smlouvy, tedy také Polské lidové armády, po chuti. Vytlačujeme tuto vzpomínku (je to nepaměť) z našeho kolektivního vědomí. Je to spojené – jak jsem už uvedl – s historickou ignorancí a nevědomostí. Také střeoevropská identita a tradice, které měly spojit Čechy, Slováky, Maďary a Poláky jsou dnes pro většinu, což ovšem neznamená pro všechny lidi v Polsku, už jen prázdnými hesly; nyní nejde o to, jak se tato identita a tradice chápou – ony totiž vůbec neexistují a nefungují. Střední Evropa se rozplynula v moři Evropské unie. Její naraci, iluzi, intelektuální a imaginární konstrukce však neustále ožívují spisovatelé, umělci a vědci²¹.

Jinak se jevila česká (lépeřečeno: v Česku, protože většina události byla připravená prostřednictvím Polského institutu v Praze) vzpomínka na rok 1968 v Polsku, především na Ryszarda Siwce. V Česku se v 40. výročí těchto událostí konal v Praze koncert *Hudba pro Prahu 1968 – In memoriam Ryszard Siwiec*, mezinárodní historická konference *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro*, kterou pořádal český Ústav pro studium totalitních režimů ve spolupráci s polským Ústavem národní paměti (Instytut Pamięci Narodowej) a také výstava *Invaze 1968*, na které byla ukázána účast polských vojáků při invazi do Československa²². V roce 2008 vyšla rovněž knížka Petra Blažka *Živá pochodeň na Stadionu Desetiletí. Protest Ryszarda Siwce proti okupaci Československa v roce 1968*²³.

²¹ Bliže viz: A.F. Kola: *Polska – Czechy. Europa Środkowo-Wschodnia – Europa Środkowa*, [w:] *Žánry živé, mrtvé, revitalizované (Žánrové metamorfózy v střeoevropském kontextu, sv. III)*, ed. L. Pavera a kolektiv, Opava: Slezská univerzita v Opavě 2006, s. 79-103; *Třináct let po rozpadu československé federace očima Poláka (v střeoevropském kontextu)*, [w:] *Třináct let po... Třináct roků po... Brněnské texty k slovákistice IX*, ed. I. Pospíšil, M. Zelenka, A. Zelenková, Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2006, s. 125-130.

²² <http://www.polskyinstitut.cz/?d=program&i=175>

²³ P. Blažek, *Živá pochodeň na Stadionu Desetiletí, Protest Ryszarda Siwce proti okupaci Československa v roce 1968*, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů 2008.

Realizovat symetrii v prostoru paměti a kulturní vzájemnosti mezi Polskem a Českem je velmi těžký úkol. To však neznamená, že bychom se jej neměli snažit plnit.

